

Ю.А. Зінько, О.А. Коляструк

НАУКОВА ШКОЛА ВІКТОРА МИХАЙЛОВИЧА ДАНИЛЕНКА

У статті йдеться про науково-педагогічну діяльність відомого українського історика Віктора Михайловича Даниленка, члена-кореспондента НАН України, знаного спеціаліста з соціально-політичної історії України й історії культури. Під керівництвом професора В.М.Даниленка підготовлено близько сорока докторів і кандидатів історичних наук. Тематика їх досліджень – переважно соціальна історія України. Завдяки передовим науковим поглядам, людській порядності і громадянській позиції вченого навколо нього сформувалась ціла наукова школа, гідне коло наступників і однодумців.

Ключові слова: В.М.Даниленко, наукова діяльність, українська історіографія, соціальна історія, історія культури, національна історія, наукова школа.

У сучасному науково-академічному середовищі й освітянському колі України важко знайти людину, яка принаймні не чула б про Віктора Михайловича Даниленка, перу якого належать чисельні академічні видання, спеціальні наукові розвідки, навчальні посібники та підручники для учнів, абітурієнтів, студентів і вчителів, популярні видання про минувшину нашого народу та його культуру.

Віктор Михайлович Даниленко – відомий український історик, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат премії ім. М.С. Грушевського НАН України, автор і відповідальний редактор численних наукових праць. В Україні та за її межами він добре відомий як фахівець із соціально-політичної історії України та історії української культури ХХ ст., зокрема історії інтелігенції, селянства, освіти, науки, церкви, національної політики, міжетнічних і міжнаціональних відносин, біографістики [1].

Творчий доробок, результати наукової праці і підсумки педагогічної діяльності Віктора Михайловича Даниленка дозволяють на сучасному етапі говорити про сформовану ним наукову школу дослідників національної історії та культури України ХХ ст. в її соціальному контексті. За плечима Віктора Михайловича – складний шлях становлення науковця й особистості, що ґрунтується на щоденній копіткій і глибоко продуманій праці ученого, педагога, наставника молоді, організатора науки. Шлях ученого, що розпочинався в просторі традиційної історіографії радянської держави з її класовими пріоритетами і політичними детермінантами, шлях, що вимагав тверезої дослідницької рефлексії і громадянської відповідальності, усвідомлення запитів суспільства і готовності відповісти на виклики часу з позицій нової історичної науки. успадкована від батьків добросовісність і працьовитість, природна допитливість і пошукова наполегливість дозволили Віктору Михайловичу Даниленку не тільки самому з гідністю пройти цей шлях, а й створити коло однодумців, виховати учнів, набуті послідовників.

Народився Віктор Михайлович Даниленко 25 листопада 1949 р. в с. Карапиші Миронівського району Київської області [2]. 1969 р. закінчив Ржищівське педагогічне училище, а 1974 р. – з відзнакою історико-педагогічний факультет Київського державного педагогічного інституту ім. О.М.Горького (нині – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова). Того ж року вступив до аспірантури Інституту історії АН УРСР (сучасна назва – Інститут історії України НАН України), а 1978 р. захистив кандидатську дисертацію «Братерське співробітництво Української РСР і Російської Федерації у розвитку освіти і науки (1926-1937 рр.)». Науковим керівником роботи був відомий український історик, доктор історичних наук, професор Пантелеймон Петрович Гудзенко.

В.М. Даниленко розпочав кар'єру академічного вченого молодшим науковим співробітником відділу історії соціалістичного будівництва (нині – відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст.), яким завідував професор П.П. Гудзенко. У 1970-1980-ті рр. в Інституті історії особлива увага приділялася виконанню великих проектів: десятитомної «Історії Української РСР», тритомної «Історії Києва», московського багатотомного академічного видання «Історія робітничого класу СРСР». Молодий науковець був автором текстів, підбирав ілюстративний матеріал в архівах та музеях. Тоді ж опублікована видавництвом «Наукова думка» його власна монографія «Співробітництво УРСР та РРФСР в галузі освіти і науки в період побудови

соціалізму» (рос. мовою) [3], яка не тільки підсумувала кількарічну працю, а й засвідчила дослідницький потенціал і визначила перспективи його подальшої праці: історія інтелігенції, освіти, науки, культури в цілому.

1986 р. у відділі історії соціалістичного будівництва був організований сектор історії інтелігенції для розробки актуальної і малодослідженої в історичній науці проблеми з історії класів і соціальних груп Української РСР. Того ж року вийшла нова монографія В.М. Даниленка «Робітничий клас і культурна революція на Україні» (рос. мовою) [4], що стала основою його докторської дисертації «Робітничий клас в культурному будівництві на Україні (друга половина 20-х – середина 30-х років ХХ століття)», успішно захищеної в 1990 р. [5]. Відтоді В.М. Даниленко очолив сектор історії інтелігенції об'єднаного відділу соціалістичного і комуністичного будівництва, який вже тоді зайнявся вивченням соціальної історії радянського суспільства в Україні. Невдовзі він був також рекомендований дирекцією відповідальним секретарем до складу Головної редколегії п'ятитомної «Історії української культури», розпочатої на зорі 1990-х рр. Реалізація цього проекту під керівництвом президента НАН України академіка Б.Є. Патона нині завершується.

Після реорганізації сектору у відділ історії культури українського народу В.М. Даниленко продовжив розпочату справу в ролі його завідувача, вже тоді закладаючи підвалини наукової школи, гуртуючи колектив на засадах вимогливості й відповідальності, високого професіоналізму і відданості справі. Від самого початку В.М. Даниленко багато уваги приділяв концептуальним проблемам вітчизняної історії, питанням методології досліджень, їх відповідності сучасним вимогам. Такі професійні якості, як працьовитість і наполегливість у пізнанні історичної правди, здатність на підставі глибокого аналізу документів віднайти істину, виявити причини і наслідки досліджуваних процесів, збагнути глибинні чинники історичного минулого, неупереджено його відобразити, сприяли формуванню наукового обличчя В.М. Даниленка та його авторитету. Вміння дослухатись до аргументів і суджень колег, знайти в дискусіях раціональне зерно, накреслити шлях пошуку, вирізнити типове й визначальне, водночас не втратити унікального, не загубити виключного дедалі закріплювали за В.М. Даниленком не тільки організаторське лідерство, а й наукове визнання.

На переломному для історичної науки етапі початку 1990-х рр. це підтвердилось з новою силою. Адже складні та суперечливі процеси суспільно-політичного життя України 1990-х рр. вимагали від науковців нових методологічних підходів, відмови від радянської парадигми історії України, зміни пріоритетів у дослідженні та висвітленні багатогранної сфери культури, соціальної історії. Зростаюча потреба у деміфологізації українського минулого зумовила дослідження актуальних проблем, затребуваних суспільством. Під керівництвом В.М. Даниленка у 1991-1994 рр. колектив відділу працював над розробкою теми «Проблеми українського національно-культурного розвитку», розробляючи такі проблеми, як соціально-політичний портрет української інтелігенції ХХ ст., історія православної церкви в Україні у роки радянської влади, історико-культурні процеси 1920-1930-х рр., духовне життя України у 1950-1960-х рр., стан культури в умовах застою, культурні надбання і втрати періоду перебудови тощо.

Вивчення теми виявило велику кількість імен діячів освіти, науки, культури, які через ідеологічні та інші причини були вилучені з вітчизняної історіографії, а їх внесок у розвиток культури українського народу був малодослідженим. У зв'язку з цим В.М. Даниленком було запропоновано розпочати підготовку в Інституті історії України НАН України багатотомного «Біографічного словника діячів освіти, науки і культури України». Відтоді одним з пріоритетних напрямків у науковій діяльності В.М. Даниленка та його учнів стала біографістика. Як наслідок, друком вийшла низка статей та монографій про визначних діячів науки, освіти, мистецтва, захищені кілька кандидатських дисертацій.

У колективній праці «Нариси історії української інтелігенції» [6], в монографіях «Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки» (К., 1991; у співавторстві з Г.В. Касьяновим та С.В. Кульчицьким), «Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки)» (К., 1991; у співавторстві з Г.В. Касьяновим), у низці авторських статей відбилися серйозні науково-світоглядні позиції В.М. Даниленка, засновані на нових методологічних засадах. Особливо варто підкреслити, що, працюючи над заповненням «білих плям» і викриттям трагічних сторінок (терору, репресій, голоду) політичної історії України ХХ ст., В.М. Даниленко розпочав послідовно розробляти соціальну проблематику, відгукуючись на необхідність подолати відставання національної історичної науки від передової західної історіографії. У

зв'язку із цим розширювалось і коло наукових проблем, що їх науковець піддавав осмисленню й аналізу. Так, упродовж 1994-1997 рр. керований В.М. Даниленком колектив розробляв тему «Українська культура ХХ ст.: соціально-політичні аспекти», поставивши за мету дослідження низки актуальних проблем історії української культури ХХ ст. у контексті її стосунків з державою, владними інститутами, виявлення закономірностей та основних суспільних факторів, що сприяли, або, навпаки, гальмували національний культурно-історичний процес в умовах Союзу РСР. 1996 р. указом Президента України за плідну наукову діяльність у дослідженні історико-культурної спадщини України Віктору Михайловичу Даниленку присвоєно почесне звання «заслужений діяч науки і техніки України».

Наступним етапом науково-дослідної роботи вченого та керованого ним відділу в 1998-2000 рр. була розробка теми «Культура українського народу як чинник національно-державного розвитку (ХХ ст.)». За цикл праць з історії української державності В.М. Даниленко в 1999 р. був відзначений премією НАН України ім. М.С. Грушевського.

Поруч з науковою діяльністю В.М. Даниленко значну увагу приділяє організації й розвитку науки. Протягом 1993-1999 рр. він працював у Бюро міжнародної асоціації українців як її вчений секретар, а також входив до складу Національного комітету істориків, брав участь у спеціалізованих вчених радах із захисту дисертацій при Інституті історії України НАН України, а також у різний час був членом спецрад Київського національного університету культури і мистецтв, Академії підготовки керівних кадрів культури, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

1999 р. видавничий дім «Альтернативи» опублікував монографію В.К. Барана та В.М. Даниленка «Україна в умовах системної кризи. (1946-1980-і рр.)» у серії «Україна крізь віки», колектив якої на чолі з академіком В.А. Смолієм був відзначений Державною премією України в галузі науки і техніки (2001). Логічним її продовженням стала наступна праця: «Україна: утвердження незалежності. 1991-2001» (К., 2001); далі у співавторстві з В.А. Гриневичем, С.В. Кульчицьким і О.Є. Лисенком науковець підготував книгу «Україна і Росія в історичній перспективі. Радянський проект для України» (в 3-х томах, т.2, К., 2004). У розділах, присвячених повоєнній історії України, В.М. Даниленко критично і правдиво розкриває процес «інтернаціоналізації» радянської України, аналізує його причини і наслідки. Його погляд на соціальну політику радянської влади в українському селі далі був відбитий у 2-му томі «Історії українського селянства» [7].

Водночас, керуючи науково-дослідною діяльністю відділу в 2001-2003 рр., науковець при вивченні радянської політики коренізації зорієнтував колег на з'ясування феномену «культурного ренесансу» 1920-х рр. як наслідку українського суспільно-політичного руху початку ХХ ст., на характеристику національно-духовного потенціалу українського суспільства як невід'ємної складової процесу відродження української державності, на ставлення українського суспільства, його різних верств до впроваджуваної радянською владою «українізації». колективна монографія «Українізація 1920-1930-х років: передумови, здобутки, уроки» (2003) стала не лише узагальненням досвіду вивчення проблеми, а й своєрідною програмою для наступних розвідок і напрямків діяльності не лише колективу, а й докторантів, аспірантів, студентів В.М. Даниленка. Гостра необхідність правдиво розкрити ключові події радянського часу зумовила участь вченого у підготовці таких фундаментальних видань, як «Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси» (2002), «Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки» (2003). Вагомим є його внесок у підготовку таких масштабних праць, як: «Моя Україна. Енциклопедичне видання»; «Державотворчий процес в Україні. 1991-2006»; «Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності»; «История Украины: научно-популярные очерки» та ін. [8-11].

У науковій біографії В.М. Даниленка відбилися важливі зміни у становленні національної історіографії у роки незалежності. Так, з 2002 р. в Інституті історії України НАН України під його проводом розпочав діяльність новий структурний підрозділ – відділ історії України другої половини ХХ ст., молоді співробітники якого, кандидати історичних наук П.М. Бондарчук, М.К. Смольницька, О.П. Рабенчук, Н.М. Хоменко, Н.О. Лаас та ін., підготовлені В.М. Даниленком, і склали ядро його наукової школи.

Другим осередком наукової школи є кафедра історії та етнополітики НПУ ім. М.П. Драгоманова, очолювана В.М. Даниленком. На ній працюють його вихованці: доктор історичних наук, доцент В.Г. Шарпатий, кандидати історичних наук, доценти А.А. Кравченко, О.А. Прохоренко, завершують докторські дисертації О.А. Коляструк, В.Ф. Лисак,

О.А. Мельничук, плідно працюють над кандидатськими роботами аспіранти І.В. Ковальчук, А.В. Мазуркевич, О.В. Огієнко, А.І. Петрова, Л.М. Шевченко.

На сьогоднішній день під керівництвом В.М. Даниленка підготовлені і успішно захищені близько сорока докторських кандидатських дисертацій. Серед його вихованців – відомі вчені-історики: доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету ім. М.М. Коцюбинського І.М. Романюк; доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін НПУ ім. М.П. Драгоманова О.В. Потильчак; доктор історичних наук, професор М.М. Кузьменко, доктор історичних наук, професор З.І.Зайцева, доктор історичних наук, доцент В.Г. Шарпаций, доктор історичних наук, професор Г.М. Васильчук, доктор історичних наук, професор Д.В. Табачник, кандидат історичних наук, заступник начальника Галузевого державного архіву СБУ С.А. Кокін, кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Ю.В. Телячий, кандидат історичних наук, доцент О.А. Коляструк, кандидат історичних наук, доцент, проректор з виховної роботи Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського О.І. Криворучко, кандидат історичних наук, начальник наукового відділу Київського університету туризму, економіки і права О.А. Кручек, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культурології Національного авіаційного університету Ю.Б. Смольніков, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича С.В. Герегова, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та політології Національного університету державної податкової служби України, заступник декана з наукової роботи факультету фінансів та банківської справи О.Б. Готра, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» О.Д. Ісайкіна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри редагування та основ журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка С.В. Стельникович, кандидат історичних наук, асистент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.О. Сухобокова та ін. Його вихованцями і послідовниками надруковані сотні статей, десятки колективних та індивідуальних монографій, видані численні збірники документів і публікацій, за їх активної участі організовані і проведені низка науково-теоретичних конференцій, «круглих столів» з актуальних проблем з історії України ХХ ст., запропоновані громадськості цикли лекцій і бесід.

Професор В.М. Даниленко неодноразово виступав опонентом при захисті докторських і кандидатських дисертацій, науковим, відповідальним редактором, рецензентом низки наукових праць. Він багато працює зі студентською молоддю, викладаючи в НПУ ім. М.П. Драгоманова, здійснюючи керівництво дипломними і магістерськими роботами, нерідко очолюючи державні екзаменаційні комісії в університетах України, він відбирає талановиту молодь для наукової праці.

Аспіранти, докторанти, пошукувачі завжди знаходили в особі наукового керівника мудрого порадника, нерідко у своїх новаційних проектах були підтримані його авторитетом. Науковий стиль В.М. Даниленка вирізняє здатність бачити спеціальну проблему цілісно в історичному контексті, підходити до неї не з кон'юнктурних позицій, а комплексно, глибоко осмислюючи її на підставі джерел, узагальнюючи всі відомості про неї, враховуючи оцінки і судження попередників, опонентів.

Авторським працям В.М. Даниленка та роботам його учнів притаманна багатогранність розкриття обраного для аналізу об'єкту, оригінальність і свіжість погляду, коректність у викладі неоднозначних чи суперечливих явищ, подій, фактів, особистостей. у роботі з колегами і дисертантами Віктор Михайлович вміє вислухати їх міркування, заохотити цікаві починання, підтримати науковий пошук, підказати шляхи і способи розв'язання проблеми, при цьому ненав'язливо, але послідовно тяжіючи до об'єктивного її розкриття, застерігає від необгрунтованих і поверхневих, хоча, на перший погляд, правомірних оцінок.

У науковій манері В.М. Даниленка непохитною домінантою є повага до минулого, до історії, до народу, до людини, якими б непростими і неоднозначними вони не були, якими б мотивами не були спонукані їх розкриття і вивчення. Для нього неприпустимі прийом штучної селекції дослідницького матеріалу, замовчування незручного факту задля вибудови наперед заданої концепції, відповідності модній науковій тенденції. Провідними рисами стилю науковця є глибока аналітичність і логіка, чіткість і зрозумілість викладу матеріалу,

аргументованість і зваженість узагальнень і висновків. Водночас у працях В.М. Даниленка звучать голоси минулого, відчутна його атмосфера, впізнані притаманні епосі особливості, нюанси, настрої, розкривається її динамічна мінливість і строкатість.

Віктор Михайлович Даниленко виявився творцем наукової школи в сенсі ширшому, ніж лише напрям та методологія дослідництва соціальної історії України ХХ ст., – йдеться і про стиль та культуру наукових стосунків і людських взаємин, творчих контактів і діалогів у дослідницькому середовищі, про ту ауру високої відповідальності, яка виплекала найкращі здобутки його учнів і наступників, про те, що сформувало їх не тільки як дослідників, а й як особистостей. Людська шляхетність і тактовність, уважність і доброзичливість, відкритість і толерантність, почуття гумору і м'яка іронічність В.М. Даниленка для переважної більшості його вихованців визначили їх професійний і життєвий шлях. Не менш важливим є зерно доброти, інтелігентності, наполегливості у здобутті знань, непоступливості у відстоюванні історичної правди і наукової істини, яке він зумів посіяти в душах учнів. Широта його інтересів, неугасиме тяжіння до глибинного розуміння історії, прискіплива допитливість джерелознавця і небайдужість до різних сторін минулого складають підґрунтя дальшого наукового поступу дослідника та його вихованців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук О.О. Віктор Михайлович Даниленко // Інститут історії України НАН України. 1936-2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – 818 с. – С.418-424
2. Брега Г. Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – Вип.2. – Ч.1. – К., Львів: ПУ НАНУ, 2003. – 396 с. – С.89-90
3. Даниленко В.М. Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма. – К.: Наукова думка, 1981. – 192 с.
4. Даниленко В.М. Рабочий класс и культурная революция на Украине. – К.: Наукова думка, 1986. – 215 с.
5. Колодезева С.П. Захист докторської дисертації В.М.Даниленком // Український історичний журнал. – 1990. – №2.
6. Нариси історії української інтелігенції: В 3-х т. – К.: ПУ НАНУ, 1994
7. Історія українського селянства: в 2- т. – К.: Наукова думка, 2006. – Т.2.
8. Моя Україна. Енциклопедичне видання. – К.: Альтернативи, 2004.
9. Державотворчий процес в Україні. 1991-2006. – К.: Наукова думка, 2007.
10. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / Гол. ред. В.М. Литвин. – К.: Ніка-Центр, 2008.
11. История Украины: научно-популярные очерки / Под ред. В.А. Смолия. – Москва, 2008.

Зинько Ю.А., Колястрок О.А.

НАУЧНАЯ ШКОЛА ВИКТОРА МИХАЙЛОВИЧА ДАНИЛЕНКО

В статье идет речь о научно-педагогической деятельности известного современного украинского историка Виктора Михайловича Даниленко, члена-корреспондента НАН Украины, известного специалиста социально-политической истории Украины и истории культуры. Под руководством профессора В.М.Даниленко подготовлено около сорока докторов и кандидатов исторических наук. Благодаря передовым научным взглядам, человеческому достоинству и гражданской позиции ученого вокруг него сформировалась целая научная школа, достойный круг последователей и единомышленников.

Ключевые слова: В.М.Даниленко, научная деятельность, украинская историография, социальная история, история культуры, национальная история, научная школа.

Zinko Y.A., Kolyastruk O.A. THE SCIENTIFIC SCHOOL OF VICTOR MICHAILOVICH DANULENKO

In the article the question is about scientifically-pedagogical activity of the known Ukrainian historian of XX century Victor Michailovich Danulenko, the member-correspondent of NAS of Ukraine, known specialist from socio-political history of Ukraine and history of culture. About ten doctors and over thirty candidates of historical sciences was geared-up under the direction of the professor V. M. Danulenko. Due to the front-rank scientific looks, human decency and civil position of scientist round him whole scientific school deserving circle of successors and like-minded persons was formed.

Keywords: V.M. Danulenko, scientific activity, Ukrainian historiography, social history, history of culture, national history scientific school.